

“НОВІ РЕЛІГІЙНІ ГРУПИ” (ТОТАЛІТАРНІ СЕКТИ) ЯК СТРУКТУРНА ОСНОВА ПОШИРЕННЯ РЕЛІГІЙНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ФАНАТИЗМУ

У статті розкрито поняття “нова релігійна група”, “новий релігійний рух”; висвітлено питання суспільної небезпеки тоталітарних сект, а також питання, пов’язані з кримінологічною характеристикою релігійного фанатизму.

Ключові слова: релігія, секта, група, рух, суспільна небезпека, фанатизм, адепт, злочинність.

I. Вступ

Гуманізація суспільства, пріоритет загальнолюдських цінностей дають змогу поновити нові наукові пошуки й дослідження складних правових та соціально-духовних явищ. Особливу увагу в цьому контексті привертає вплив релігії на злочинність, а також вивчення злочинності за допомогою релігійних уявлень про добро і зло, особистість, свободу волі.

Вихідною, первісною формою духу є релігія, в якій дух діє відносно часу людського буття. Ядром будь-якої релігії є віровчення, яке містить відповіді на питання про сенс людської активності. Релігія – це духовний феномен, який виражає такий особистісний стан людини, який можна визначити станом самовизначення у світі, здобуття людиною самої себе. Головна сутність релігії в тому, що вона є засобом самовизначення її у світі на основі відчуття в собі надприродного Начала й віри в можливість свого залучення до Вищої Сутності. Це положення, на нашу думку, є основою розвитку в людині релігійної та правової свідомості, тому що самовизначення людини може бути пов’язане не лише з релігією, віросповіданням, а й з формуванням у неї нормального, розумного мислення, свідомості та моральності, тобто в людини розвивається логічна оцінка добра і зла, що може свідчити про правосвідомість особистості. Таким чином, релігія може впливати на правосвідомість людини, а це ще раз підтверджує, що релігія може впливати на злочинність. Отже, злочинність існує і на релігійному, і на правовому рівні, що потребує вивчення багатьох питань, пов’язаних із цією проблемою.

II. Постановка завдання

Метою статті є розкриття поняття “нова релігійна група” (тоталітарна секта), суспільної небезпеки її функціонування, яка пов’язана з тим, що тоталітарні секти є основою виникнення релігійного кримінального фанатизму.

III. Результати

Релігія – складний соціальний феномен, який може бути і є потужним бар’єром, що стоїть на шляху виникнення та поширення соціального зла та злочинності, але водночас релігія може виступати не лише як позитивне явище. У деяких випадках у конкретних життєвих ситуаціях, в яких опиняються люди і які впливають на їх свідомість, почуття, волю, особа приймає рішення про вчинення злочину. На таке рішення може вплинути конкретна криміногенна ситуація, яка діє на свідомість особи та її рішення про вчинення злочину (проблемні ситуації, конфліктні ситуації тощо). Це може бути пов’язано, наприклад, з тим, що особа може сприймати релігію як пріоритетну цінність над іншими. Але вчинення злочину можливе лише в разі сприйняття особистістю своєї природи як божественної з викривленням уявленням про поняття “духовного” та з неправильною оцінкою цінностей. Якщо в уявленні особи релігія претендує на абсолютну істину, вона стає або високоморальною особистістю, або злочинцем. У цьому випадку особливо небезпечним проявом є релігійний фанатизм як пристрасний вираз нетерплячості сповідання певних вірувань, які за своєю суттю мають суб’єктивний характер, відрізняються щирим переконанням в абсолютній істинності принципів тієї чи іншої релігії, стійкою вірністю та здатністю пожертвувати власним життям і життям інших заради вірувань. Релігійно-фанатичні прояви можуть мати місце в будь-якій релігії або конфесії. Релігійний фанатизм кожного окремого вірянина формується під впливом різних факторів та проходить ряд етапів, причому на кожному з них зовнішні прояви мають свою специфіку. Зовнішні умови, як правило, не народжують самих мотивів фанатичної поведінки вірянина. Для цього вони повинні пройти через його свідомість, віру, психіку.

Релігійний фанатизм не народжується під час того, як індивід приймає рішення діяти певним чином, захищаючи свої вірування

протиправними та антигромадськими засобами, він народжується в період розвитку особи вірянина, формування його потреб, мотивацій, стереотипів мислення та поведінки, пам'яті, знань і уявлень. Таким чином, релігійний фанатизм – явище соціально-психологічне. Фанатизм завжди поділяє світ і людство на дві частини, на два ворожих табори. Фанатизм не дозволяє існувати різноманітним ідеям та світоглядам, для нього не існує багатоманітного світу. Все, що відрізняється від мислення фанатика, – вороже. Ворожі сили уніфікуються, стають єдиним ворогом – це страшне спрощення полегшує боротьбу для фанатика. У таких випадках неможливий простий соціально-правовий вплив на таких осіб, повинна бути розроблена спеціальна програма, яка буде діяти на свідомість осіб, схильних до релігійного фанатизму. Психологія фанатика-одинака відрізняється від психології фанатика – члена тоталітарної секти. Це пов'язано з тим, що таке середовище стає криміногенним фактором, коли окремі особи або групи осіб на ґрунті релігійності утворюють власну антисоціальну та кримінальну релігійну культуру. Суспільно небезпечними наслідками таких перетворень є виникнення релігійної злочинності, тобто злочинів, що вчиняються в процесі або у зв'язку з віросповіданням. У цьому випадку релігійна злочинність – це загальносоціальне, суспільно небезпечне явище, підставою якого є суперечності громадського буття з релігією та духовною свідомістю, що виявляється в сукупності однорідних злочинів, які вчиняються в цій сфері. У цьому випадку увагу слід приділяти такому явищу, як кримінальна субкультура – особлива сфера культури, цілісне суверенне утворення всередині панівної культури, яке відрізняється власним цілісним ладом, звичаями, нормами. Представники або так звані носії субкультури зацікавлені в тому, щоб зберегти власні закони, за якими вони живуть, і протиставити їх на сьогоднішній панівній культурі, яку вони сприймають як "чужу". Хоча на сьогоднішній день збереження виключно власних законів, протиставлення їх загальній культурі не прослідковується. У сучасному світі прикладом такої субкультури можна вважати релігійні секти. Ці культурні об'єднання нерідко називають авторитарними, на чолі сект зазвичай стоять харизматичні лідери, які уявляють себе пророками або навіть божествами. У багатьох сектах панують однодумність, найсуворіша дисципліна, дух вільного суспільства тут часто втрачений. Проте, незважаючи на жорсткі заходи, які застосовуються до adeptів "нових релігій", багаторічна робота з культурними об'єднаннями не дала відчутних результатів. Навпаки, вона нерідко викликає ефект бумеранга: прихильники ексцентрич-

них вірувань постають жертвами, мучениками, страждальниками. Догматичність релігії підтримується й закріплюється церквою, яка вимагає від вірян суворого підпорядкування її канонам. Релігійний культ, у свою чергу, виробляє у вірян певні стереотипи свідомості й поведінки. У будь-яких суспільно-економічних формаціях релігія стає важливим засобом освячення існуючих соціальних порядків. Із цією метою її активно використовують держава, панівні верстви. У класових суспільствах релігія є не лише важливою складовою духовної культури, а й може стати її домінантою. У цьому разі в системі цінностей духовної культури релігійні цінності посідають провідні, головні позиції, і це накладає відбиток на всю культуру й суспільну свідомість загалом (філософію, мистецтво, мораль).

Психологічні теорії злочину, так само, як і біологічні, пов'язують злочинні схильності з певним типом особистості. Психологічні теорії злочину, що виводяться з учення З. Фрейда або інших психологічних концепцій, у кращому разі можуть пояснити лише деякі аспекти злочинів. Існує безліч різних видів злочинів, і припущення, що ті, хто їх вчиняє, мають специфічно схожі психологічні характеристики, здається неправдоподібним. Навіть якщо ми обмежимося характеристикою злочинів, що вчиняються на релігійному ґрунті, то виявиться безліч різних обставин. Деякі такі злочини вчиняють індивіди, інші – організовані групи. Навряд чи психологічний склад злочинця-"одинака" такий самий, як у членів міцно згуртованої банди. Навіть якщо психологічні відмінності можна було б пов'язати з різними формами злочинності, то й тоді важко пояснити, яким чином такий зв'язок виникає. Може бути й так, що на першому місці перебуває не схильність до кримінальної поведінки, а участь у групі, для якої кримінальні дії є нормою і яка впливає на установки й світогляд індивіда.

Почуття особистості вірянина відрізняється від почуттів не вірянина. Характер цього відмежування визначається специфікою того, у що він вірить. Проблема в цьому випадку полягає в тому, що мотивація сектантів-фанатиків набагато стійкіша, ніж у звичайних злочинців. Джерела та стимули правопорушень у сфері віросповідання можуть мати декілька напрямів. Це може бути особистісний мотив, але це можуть бути й стратегічні, глибинні, а за наслідками кримінальні особливості деструктивних культів.

Злочини у сфері віросповідання є однією з форм "злочинів ненависті" (Hate crime). Це поняття вперше виникло в 1985 р., коли Дж. Конірс, Б. Кенелі та М. Б'яджи опублікували "Hate Crime Statistics Act".

У чинному вітчизняному кримінальному законодавстві під "злочинами ненависті"

розуміють умисні дії, спрямовані на розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності або образу почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями, а також пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. При цьому особливо кваліфікуючими ознаками є вчинення таких дій, якщо вони поєднані з насильством, обманом чи погрозами, а також їх вчинення службовою особою; вчинення їх групою осіб, або якщо такі дії спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки.

При вчиненні таких злочинів треба враховувати мотив вчинення злочину. Вивчення мотивів дає змогу розглядати імпульсивний вольовий дії в межах єдиного процесу злочинної діяльності.

Релігійний мотив – це намір особи, спрямований на вчинення злочину, зумовлений його релігійними або антирелігійними переконаннями. Саме такі переконання визначаються суспільно небезпечними. На сьогодні серед таких мотивів визнається "релігійна ненависть" та "релігійна ворожнеча". Цей мотив визначає ставлення щодо потерпілої особи. У цьому випадку не має значення, як сприймається потерпілий: як індивідуальність чи як представник релігійної конфесії або релігійного об'єднання.

Виникнення та реалізація мотивів злочинної діяльності значною мірою залежить від того, вчинений злочин поодиночці чи групою.

Під впливом групової психології значно знижується питома вага суто особистісних мотивів (помста, озлоблення), а особистісний прийняття групових норм і оцінок зумовлює добровільність підпорядкування суб'єкта груповим вимогам. Це підтверджується різким зменшенням числа випадків вчинення злочину (з групових мотивів) під впливом примусу.

Релігійну групу характеризують ті самі елементи, що й групу звичайну. Її особливістю є хіба що те, що члени такої групи спільно реалізують мету релігійного характеру й керуються у своїй поведінці релігійними нормами. Слід би було також додати, що релігійна група вирізняється почуттям віри, яка визнається спільно, та почуттям ідентичності. Цілі, які ставляться релігійною групою, стосуються приципових відносин *людина – Бог* і всіх інших відносин у зв'язку із цим як центральних (Т. Witkowski, 1994). Релігійні групи зазвичай постають унаслідок особистісного впливу та діяльності осіб з харизматичними рисами, тобто релігійних

лідерів. Специфіка лідерства в релігійній групі полягає, на думку деяких авторів, у тому, що вона має ознаки сакральності, і релігійний лідер може застосовувати щодо своїх членів надприродне навіювання. Релігійний лідер відзначається, як і кожний груповий лідер, безпосереднім інтересом до групи, до справ її членів, готовністю надавати допомогу в кожній потребі, давати поради.

IV. Висновки

Релігійні фанатичні групи, як і будь-які інші, характеризуються багатоаспектністю явищ, що дає підставу для їх класифікації за різними критеріями. Отже, якщо взяти критерій величини (кількість членів у групі), то можна говорити про малі й великі групи. Якщо критерієм є належність, то виділяються групи належності та групи референтні.

Малі релігійні групи фанатиків об'єднують до кількадесяти осіб (25–30) і характеризуються безпосередніми інтерперсональними контактами (наприклад, група прислужників). Великі групи зазвичай об'єднують більше членів (кількасот), а процес взаємної комунікації вимагає посередників (парафіяльна група).

"Нові релігійні групи" або "нові релігійні рухи" (секти) – це громада, яка відокремилась від материнської конфесії, група, що відірвалася від кореня релігії.

Якщо розвиток релігійних груп вважається позитивним або навіть бажаним із соціального погляду явищем, то розвиток сект (нових релігійних груп) – явище, якому належить протидіяти. Критерієм оцінювання правильності чи неправильності релігійного об'єднання, як пише А. Maryniarczyk, повинна бути зріла людська особистість, до якої об'єднання повинно апелювати.

Натомість нові релігійні рухи (секти) використовують змісти, засоби та методи, ворожі не тільки християнству, але й людству взагалі. Багато з них має виразно патологічний характер, викликає в членів груп симптоми, що породжують зрозумілу заклопотаність близьких та оточення. Участь у таких групах призводить до духовної кризи, дезінтеграції особистості людей, залучених до цих рухів, розбиває сім'ї. Крім цього, участь у релігійних сектах може бути мотивом до вчинення злочину на релігійному ґрунті.

До найбільш поширених варіантів тоталітарних сект фанатиків можна зарахувати:

1. Спеціально створену для вчинення злочинів (попередня змова, організованість, стійкість, мета злочинної діяльності).
2. Релігійне об'єднання (група, не зареєстрована в законному порядку, група, що має замасковане кримінальне спрямування).

Правильний і своєчасний аналіз ознак злочину діяльності тоталітарної секти дає змогу встановити та виявити їх adeptів.

Параметри, що характеризують тоталітарну секту як злочинну можна виявити за такими ознаками:

1. Насильницький характер заходів, що здійснюються щодо рядових сектантів.
2. Жорстокість та використання будь-яких засобів для досягнення поставленої мети.
3. Високий рівень технічної оснащеності та озброєність.
4. Наявність значних матеріальних благ та грошей.
5. Дотримання визначеної ієрархії та норм поведінки.
6. Створення структурних органів для зовнішньої та внутрішньої безпеки.
7. Конспірація.
8. Наявність зв'язків за межами держави.

Суспільна небезпека існування таких сект полягає ще й у тому, що, крім злочинів на релігійному ґрунті, вони провокують вчинення й інших злочинів, які вчиняються для підтримання діяльності секти (крадіжки, шахрайство тощо).

Для новачків секта маскується й приймається ними як дружня організація, яка активно намагається допомогти їм у саморозвитку та вирішенні проблем, які виникають у людей. Секта намагається увійти у сферу життя новачка та контролювати його. Частіше за все така людина навіть не здогадується, що починає сектантський шлях, вона вважає, що є членом гуртка, який вивчає Біблію, або є членом літературної (музичної) групи.

Незважаючи на різноманітність тоталітарних сект, їх внутрішні правила схожі. Члени секти підпорядковуються жорсткій дисципліні з впливом на свідомість, має місце ієрархія підпорядкування, єдина мета.

Антигромадська діяльність тоталітарної секти може вчинятися й щодо її учасників, і щодо будь-якої особи.

Враховуючи те, що будь-яка особистість є динамічною відносно стійкою системою інтелектуальних, соціально-культурних і морально-вольових якостей людини, які виражені в індивідуальних особливостях її свідомості й діяльності, вплив на її психіку є індивідуальним. Такий вплив може мати як позитивний, так і негативний характер. Тому протидія незаконній діяльності релігійних сект є одним із завдань не лише правоохоронних органів, а й суспільства загалом. Треба чітко усвідомлювати, що для того, щоб не стати

“живою зброєю” релігійних сект, треба пам'ятати, що головна ознака особистості – воля, спрямована на реалізацію свідомо обраного сенсу власного життя.

Список використаної літератури

1. Андреева Г.М. Социальная психология / Г.М. Андреева. – М., 1980. – 345 с.
2. Беличева С.А. Основы превентивной психологии / С.А. Беличева. – М., 1993. – 299 с.
3. Бочелюк В.Й. Кримінально-виконавча психологія / В.Й. Бочелюк, Т.А. Денисова. – К.: Істина, 2008. – 327 с.
4. Донцов А.И. Психология коллектива / А.И. Донцов. – М., 1984. – 226 с.
5. Ковалев В.И. Мотивы поведения и деятельность / В.И. Ковалев. – М.: Наука, 1988. – С. 128–141.
6. Майерс Д. Социальная психология / Д. Майерс. – СПб., 1997. – 306 с.
7. Немов Р.С. Психология : в 2 кн. / Р.С. Немов. – М., 1994. – Кн. 1. Общие основы психологии. – 455 с.
8. Немов Р.С. Психология : в 3 кн. / Р.С. Немов. – М., 1998. – Кн. 1. Общие основы психологии. – 688 с.
9. Общая психология / под ред. А.В. Петровского. – М.: Просвещение, 1986. – 430 с.
10. Общая психология / под ред. В.В. Богословского, А.Г. Ковалева, А.А. Степанова. – М.: Просвещение, 1991. – 544 с.
11. Петровский А.В. Теоретическая психология / А.В. Петровский, М.Г. Ярошевский. – М., 2001. – 455 с.
12. Слободчиков В.И. Психология человека / В.И. Слободчиков, Е.И. Исаев. – М., 1995. – 321 с.
13. Социальная психология / под ред. А.В. Петровского. – М., 1987. – 455 с.
14. Тихомиров О.К. Понятия и принципы общей психологии / О.К. Тихомиров. – М.: Изд-во МГУ, 1992. – 321 с.
15. Узнадзе Д.Н. Общая психология / Д.Н. Узнадзе. – Тбилиси, 1964. – 636 с.
16. Фрейд З. Теория бессознательного / З. Фрейд. – М.: Наука, 1980. – 346 с.
17. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности / Э. Фромм. – М., 1994. – 411 с.
18. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность : в 2 т. / Х. Хекхаузен. – М., 1986.
19. Хьел Л. Теории личности / Л. Хьел, Д. Зиглер. – СПб., 1997. – 332 с.

Стаття надійшла до редакції 21.05.2014

Леоненко Т.Е. “Новые религиозные группы” (тоталитарные секты) как структурная основа распространения религиозного криминального фанатизма

В статье раскрываются понятия “новая религиозная группа”, “новое религиозное движение”; освещаются вопросы общественной опасности тоталитарных сект, а также вопросы, связанные с криминологической характеристикой религиозного фанатизма.

Ключевые слова: религия, секта, группа, движение, общественная опасность, фанатизм, адепт, преступность.

Leonenko T. "New religious groups" (totalitarian sects), as structural basis of distribution of religious criminal fanaticism

The article explains the concept of criminal identity who committed a crime, on religious ground, analyzed the situation in relation to the concept of the human personality and his relationship with the concept of the criminal's personality and the entity of crime.

Criminological examination of criminal, who committed the offense on religious ground is divided into three levels, depending on the scope and content of the relevant components of the problem.

The first level: the development of concepts and hypotheses of the studies programs at the level of the general concept of the offender; identify strongly brought the typical features (characteristics) of the offender at the level of the general concept; development of the basis of proposals for improving the general educational system, preventive measures, measures of legal influence on offenders; development of methods to collect and analyze aggregate data on individual offenders for the purpose of practice and other law enforcement agencies.

The second level covers a similar development in context of the persons' forces (classification), who commit crimes, including by sex, age, region, abiding place and migration index, occupation, maintenance and motivation of criminal acts.

Third level: development of the concept of studying entity offender in the practice of law enforcement; development of the basis of common complex methods of studying entity offender for pre-trial investigation or court; agencies that perform criminal penalties or replace it in quality; authorities responsible for the prematurely resettlement of people released from punishment.

Key words: religion, sect, group, motion, public danger, fanaticism, adherent, criminality.